

פרק יח (פסוקים א-כ) / ברוריה בן-דוד (וייס)

לאחר שתי שנות רעב בגלל הבצורת הגיעה השעה להוכיח לעם שהגשם הוא מתנת אל, ושהבצורת נגזרה משמים כעונש על עבודת הבעל. בפרק יח נקרא כיצד סלח ה' לעם, ואיך התרחש מפנה גדול מעצירת גשמים לברכת גשמים.

בימי אחאב ואיזבל הצידונית שאחאב נשא לאישה לשם חיזוק ממלכתו מצפון בברית חיתון מלכותית, בדומה למעשה שלמה המלך בשעתו, הייתה לפולחן הבעל מעמד ממלכתי. איזבל הקנאית לעבודת הבעל ציוותה להשמיד את בני הנביאים הנאמנים לה' כמורדים במלכות. אליהו הצליח להסתתר לאחר שאחאב האשים אותו בצרת הבצורת תחילה בנחל כרית ואח"כ בצרפת אשר בצידון.

רק מעטים מבני הנביאים ניצלו. כיצד?

עובדיהו השר הממונה על חצר המלך שהיה ירא אלוקים בסתר הצליח להסתיר מאה בני נביאים. חמישים איש במערה אחת וחמישים איש במערה אחרת. בני הנביאים חיו בחבורה והיו שומרי האמונה בקב"ה (ש"א י י). גם בימי הרעב והבצורת השיגה ידו לכלכלם. כנראה שהיו לו תומכים שעזרו לו בסתר. מעשה זה היה נועז ביותר. הוא סיכן את חייו בגלל אמונתו העזה. אילו נודע הדבר לאיזבל הייתה מוציאה אותו להורג.

כיצד נפגש עובדיהו עם אליהו?

עובדיהו ואחאב יצאו לשוטט בארץ, לחפש חציר כדי להחיות בו את הבהמות ששרדו. "ויאמר אחאב אל עבדיהו: לך בארץ אל כל מעיני המים ואל כל הנחלים, אולי נמצא חציר ונחיה סוס ופרד ולוא נכרית מהבהמה" (פס' ה). חציר- עשב המשמש מספוא לבהמה. ככתוב: "מצמיח חציר לבהמה" (תה' קד יד). סוס ופרד שימשו לרכיבה ולמשא והיו חיוניים מאוד למלך. אחאב ועובדיהו חלקו ביניהם את הסיוע בארץ שומרון, וכל אחד מהם עבר במחצית האחת לחפש חציר ליד המעינות והנחלים. פתאום נגלה אליהו לעיני עובדיהו. עובדיהו זיהה את אליהו שהיה מפורסם בצורתו המיוחדת ובלבושו המיוחד. לבוש אדרת שיער וחגור בחגורת עור (מ"ב א ח). עובדיהו הופתע לראותו. כיצד ייתכן שהמלך והמלכה מבקשים להמיתו והוא מתהלך ללא חשש שמא ייתפס? עובדיהו השתחוה לאליהו מתוך יראת כבוד. ואמר: "האתה זה אדני אליהו? ויאמר לו: אני, לך אמר לאדניך: "הנה אליהו" (פס' ח). אליהו שולח את עובדיהו להודיע לאחאב על בואו. עובדיהו לא מבין מדוע מטיל עליו אליהו שליחות כל כך מסוכנת. "ויאמר:

מה חטאתי, כי אתה נתן את עבדך ביד אחאב להמיתני? אני נשבע לך שאחאב שלח לחפשך בכל מקום, ובכל מקום השיבו לו אין אליהו אצלנו, ומכל אחד מהגויים והממלכות ביקש שיישבע כי נבצר ממנו למצוא אותך.

ממה חשש עובדיהו?

התהלכה שמועה בקרב הנביאים והעם באותו דור שרוח ה' נושאת את אליהו ממקום למקום ומשליכה אותו באחד ההרים או באחד הגיאיות (מ"ב ב טז). הסיבה לשמועה זאת נבעה מכך שאליהו היה נע ונד למקומות מרוחקים זה מזה, מבלי ששליחי אחאב יכלו לגלותו. עובדיהו חשש שבשעה שהוא ילך לספר לאחאב על פגישתו עם אליהו, יינשא אליהו ברוח ה' אל מקום נסתר ואחאב לא ימצא אותו. בחשבו שעובדיהו שיקר לו יכעס עליו וימיתהו. הוא בטוח שאליהו אינו רוצה במיתתו הרי תמיד היה ירא את ה', והוכחה לדבר, עובדיהו סיפר לאליהו שהציל את נביאי ה' מידי איזבל. מרוב התרגשותו ומבוכתו מהפגישה המפתיעה ומחרדתו מהשליחות הוא שוב אומר: "ועתה, אתה אמר: לך אמר לאדניך הנה אליהו והרגני" (פס' יד).

כיצד הרגיע אליהו את עובדיהו?

אליהו נשבע לעובדיהו "חי ה' צבאות אשר עמדתי לפניו, כי היום אראה אליו" (פס' טו).

"וילך עבדיהו לקראת אחאב ויגד לו, וילך אחאב לקראת אליהו" (פס' טז).

תארו את פגישת שני האישים.

בוודאי אחאב אמר בלבו סוף סוף נפל בידי האיש שאני מחפש, האיש שהביא עלינו את האסון הקשה את הבצורת. אחאב פונה אל אליהו באשמה גלויה "האתה זה עכר ישראל?" (פס' יז). האתה האיש שגרמת אסון לישראל? כי נשבעת שלא יהיה טל ומטר, כי אם לפי דברך (יז א). אליהו משיב לו לא עכרתי את ישראל, לא אני הוא האיש שהבאתי את האסון על ישראל כי אם אתה המלך ובית אביך עמרי "בעזבכם את מצות ה' ותלך אחרי הבעלים" (פס' יח). הבצורת נגזרה כעונש על עבודת הבעל.

מה דרש אליהו מאחאב?

"ועתה שלח קבץ אלי את כל ישראל אל הר הכרמל, ואת נביאי הבעל ארבע מאות וחמשים, ונביאי האשרה ארבע מאות אכלי שלחן איזבל, וישלח אחאב בכל בני ישראל, ויקבץ את הנביאים אל הר הכרמל" (פס' יט-כ).

פרק יח (פסוקים כא-סוף)

בקטע זה מוכיח אליהו לכל העם כי ה' הוא האלוקים ולא הבעל. מכיוון שהבצורת עשתה שמות בארץ, ולמרות השפעתה של איזבל על אחאב שתבעה ממנו את השלטת פולחן הבעל בישראל, מסכים אחאב שיעשה ניסיון לראות מי יכול להמטיר מטר, ובכוחו של מי למנוע אותו.

אין כמעט במקרא עוד חשיפה דומה לאישיות רבת פנים ונפש כבירה כזאת של אליהו הנביא. נפשו יוקדת בקנאות לאלוקי ישראל המחולל ע"י התפשטות עבודה זרה בישראל. לכן הוא יוזם את הצגת עליונות אלוקי ישראל שאין מלבדו תוך הפגנת השפלת עובדי הבעל, העשתורת וכוהניהם לעיני כל ישראל על הר הכרמל. אחאב שולח שליחים לכל מושבות ישראל לקרוא אליו את העם ואת נביאי הבעל, כי אליהו רוצה להוכיח מה היא אמונת האמת.

אליהו פונה אל העם בתיאור הלקוח מחיי הטבע שאליו ניתן להתייחס תוך שכנוע עצמי במקום לפנות בהאשמה ישירה אל השומעים. התיאור לקוח מחיי הציפור הקופצת מענף לענף ואין לה עמדה קבועה. הוא שואל את העם עד מתי תהיו דומים לציפור המנתרת מסעיף - מענף אחד למשנהו, ואינה יודעת להחליט על איזה מהם תעמוד. כלומר: עד מתי תהיו נוטים להאמין גם בכוחו של הבעל וגם בה'. "ויאמר: עד מתי אתם פסחים על שתי הסעיפים? אם ה' האלקים לכו אחריו, ואם הבעל לכו אחריו, ולא ענו העם אתו דבר" (פס' כא). לא העזו לומר בפירוש כי רצונם לוותר על שיתוף עבודת הבעלים באמונה באלוקי ישראל. זו המשמעות של לפסוח על שתי הסעיפים, גם על ענף זה וגם על הענף האחר.

"ויאמר אליהו אל העם: אני נותרתי נביא לה' לבדי, ונביאי הבעל ארבע מאות וחמשים איש" (פס' כב). אני נותרתי לבדי, כי אלה שהתחבאו מחרב איזבל במערות לא היו ידועים לעם ולמלך.

מה הציע אליהו לעשות כדי שייזכחו לדעת מי הוא האל האמיתי?
אליהו מציע לעשות ניסיון של מבחן אמונה. יקריבו נביאי הבעל פר על המזבח ולא ישימו אש תחתיו וכך יעשה גם אליהו. וכל צד יבקש מאלוקיו שיענה באש, כלומר: שיבעיר אש על מזבחו כדי לשרוף את הקורבן. האל אשר יענה באש הוא האלוקים. "ויען כל העם ויאמרו: טוב הדבר" (פס' כד). העם ציפה בקוצר רוח לתוצאות המאבק בין אליהו היחיד האיתן באמונתו, ובין נביאי הבעל הרבים שהמלך והמלכה תומכים בהם. הם היו בטוחים שהאל שלהם הוא כל יכול ויענה באש. הרמב"ן כתב שנביאי הבעל חשבו שיעלה בידם להבעיר אש בכוח כשפיהם.

אליהו נתן לנביאי הבעל את הבחירה "ויבחרו להם הפר האחד", שלא יהיה להם אחר כך פתחון פה לומר שהפר שהוא בחר בו גרם לניצחונו עליהם.

בהצעה זו הראה אליהו את ביטחונו המוחלט בניצחונו, שהרי אם יענה הבעל באש לא יהיה עוד טעם לנסות אם יענה ה', כי אף אם יענה יישאר העם בספק מי הוא האל האמתי.

לאחר שישחטו את הפר יחתכוהו לנתחים וישימו על העצים, אבל אש לא ייתנו על העצים. אליהו פנה אל נביאי הבעל שיתפללו לאלוהיהם ויבקשו להוריד אש שתשרוף את העולה וגם הוא יקרא בשם ה' ויבקשו להוריד אש. בני ישראל קיבלו את הצעתו של אליהו ואמרו כי רצונם לעבוד לאל אשר יענה באש. אליהו חוזר על הנאמר בפסוק כג "ואש לא תשימו", כי זה עיקרו של המבחן. יש למבחן זה דמיון למבחן שערך משה במצוות ה' בין החולקים על הכהונה לבין אהרן (במד' יז טו-כו).

נביאי הבעל עשו כפי שנתבקשו "ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר: הבעל עננו, ואין קול ואין ענה, ויפסחו על המזבח אשר עשה" (פס' כו). הבעל לא ענה לנביאיו גם אחרי שהרבו להתחנן אליו. "ויפסחו" הלכו כפיסת. כינוי היתולי למחול מיוחד שהיה מדרך עבודתם של עובדי הבעל בשעת עבודתם. מחול זה היה מעורר בהם התלהבות דתית גדולה עד שבאו לידי אקסטזה, ריקוד סוער אחוז טירוף. בצהריים פנה אליהם אליהו בלגלוג, בדברי היתול המכוונים לאמונתם של עובדי הבעל שתיארוהו בצלם האדם ובדמותו על יצריו ומעלליו. בדברי הלעג ההיתוליים שלו שאין דומה להם במקרא בחריפותם, התכוון אליהו להראות לעם את אפסותו של הבעל אשר נחשב אצלם כאל כל יכול הנמצא בכל מקום, אשר לא ינום ולא יישן, ואין בו מחולשות בני אדם. הוא אמר להם: "קראו בקול גדול, כי אלוקים הוא, כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו, אולי ישן הוא ויקץ" (פס' כז). אולי לא קראתם בקול גדול למדי והבעל לא שמע. הרימו את קולכם, ובלי ספק הוא יוריד את האש, כי הוא האל האמתי. אולי הוא עסוק בעניין אחר ואינו יכול לשים לב אליכם, או אולי הוא נמצא בדרך רחוקה מביתו ואינו שומע את קריאתכם. אולי הוא משוחח עם מישהו, או שקוע במחשבה המטרידה אותו. נביאי הבעל קיבלו את עצת אליהו. הם צעקו בכל כוחם, בטוחים כי סוף כל סוף יענם הבעל. הם שרטו את עורם ואת בשרם כמנהגם עד שדמם ניגר על פניהם וגופם.

המנהג להתגודד לכבוד האלים היה נפוץ בקרב העמים הקדמונים. התורה אסרה באיסור חמור התגודדות זו (ויק' יט כח : דב' יד א). נביאי הבעל התנהגו כאילו רוח נבואה שורה עליהם, אולי הכוונה לצעקות, לשירים, לניגון, לתנועות גוף שונות מתוך התרגשות רבה. עד השעה שבה היו נוהגים להעלות את קרבן המנחה לפני שקיעת החמה, אך ללא הועיל, לא נשמעה תשובה "אין קול ואין ענה ואין קשב" (פס' כט).

עתה היו כל העיניים נעוצות באליהו. **מה עשה אליהו?**
"וירפא את מזבח ה' ההרוס" (פס' ל). כנראה היה על הר הכרמל ובמקומות
נוספים מזבחות לאלקי ישראל, ובימי רדיפות נביאי ה' צוותה איזבל להרוס את
המזבחות האלה (יט י). אליהו תיקן או בנה מחדש את מזבח ה' ההרוס.

איך תיקן אותו?

אליהו לקח שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב ככתוב: "ויהיו בני
יעקב שנים עשר" (בר' לה כב). כדי שתעמוד זכות השבטים בדבר הזה וה'
יענה לתפילתו, או להראותם כי שנים עשר שבטי בני יעקב חייבים להיות
מחוברים ודבקים בה' ולהעלות במזבח אחד (רד"ק). אף על פי שפנה אליהו
אל בני עשרת השבטים רצה להדגיש כי כל השבטים הם עם אחד ואל אחד
לכולם.

כדי להגדיל את הנס ביקש מהאנשים שסייעו לו לבנות את המזבח, לחפור
תעלה סביבו ולמלא את התעלה במים, ליצוק מים גם על העולה ועל העצים,
בסך הכול יצקו שנים עשר מים כמניין שבטי ישראל. אם האש תאכל את
הבשר ואת העצים אף על פי שהיו רוויים במים יגדל הנס שבעתיים.

עתה הגיעה שעתו של אליהו להתפלל לה'. "ויאמר: ה' אלקי אברהם, יצחק
וישראל, היום יודע כי אתה אלקים בישראל ואני עבדך, ובדברך עשיתי את
כל הדברים האלה, ענני ה', ענני, וידעו העם הזה כי אתה ה' האלקים, ואתה
הסבת את לבם אחרנית" (פס' לו-לז). סטייתם מעליך באה על ידך, ברצונך
ובידך להשיבם אליך. אליהו הנביא החדור כאב בגלל בגידת ישראל באלוקיו
ומתקשה להבין זאת, מבקש למצוא סיבה לכך וללמד סנגוריה על העם. אליהו
מטיח כביכול דברים כלפי מעלה: "ואתה הסבת את לבם אחרנית" כמו במעשה
האלמנה מצרפת: "הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות" (יז כ).
בהקדמתו למסכת אבות פרק ח כותב הרמב"ם שהסבת לבם אחרנית מדרך
התשובה ע"י מניעת הבחירה החופשית מהם לחזור בתשובה הייתה עונשם.

מה קרה אחרי תפילתו של אליהו?

הנס היה כל כך גדול שלא רק הבשר והעצים נשרפו אלא גם האבנים והעפר,
ואש ליחכה אף את המים אשר בתעלה.

איזה רושם עשו המעשים הנפלאים על העם?

העם הבין את גודלו של הנס ושוכנע שאכן ה' הוא האלוקים. ויאמרו: "ה' הוא
האלקים, ה' הוא האלקים" (פס' לט). קריאה זו חותמת את תפילת נעילה ביום
הכיפורים כאשר חוזרים עליה שבע פעמים.

כדי לשים קץ לאמונה בבעל היה מן ההכרח להשמיד את נביאיו שהתעו את העם והביאו עליו אסון גדול בשחיתותם האלילית. "ויאמר אליהו להם: תפשו את נביאי הבעל, איש אל ימלט מהם, ויתפשו ויורדם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם" (פס' מ). כך קיים בהם את העונש הכתוב בעובדי עבודה זרה ובמסיתים ובמדיחים לעבודתה (דב' יג ב ואילך). העם נענה לדרישתו של אליהו ותפס את כל נביאי הבעל. הם הורדו במצוות אליהו מהר הכרמל לנחל קישון הזורם לרגלי הר הכרמל ונשפך לים התיכון מצפון לחיפה. דבורה כינתה את נחל קישון "נחל קדומים" (שופ' ה כא). לאחר ירידת הגשמים העזים גרף הנחל את גוויותיהם של עובדי הבעל הימה, כנאמר בשירת דבורה: "נחל קישון גרפם" (שופ' ה כא), כדי שלא ייטמאו את אדמת הארץ ככתוב: "ולא תטמא את אדמתך אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה (דב' כא כג).

למעשה זה של אליהו יש דמיון למעשה משה בפרשת העגל: "ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי, ויאספו אליו כל בני לוי, ויאמר להם כה אמר ה' אלקי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרבו, ויעשו בני לוי כדבר משה, ויפל מן העם ביום ההוא כשלושת אלפי איש" (שמ' לב כו-כט). חז"ל מרבים להשוות בין מעמדו של משה למעמדו של אליהו הנביא שהתקרב אליו בגדולתו אך לא הגיע למעלתו של אבי הנביאים. אחאב עמד במורד ההר והשקיף על הנעשה בנחל קישון. "ויאמר אליהו לאחאב: עלה, אכל ושתה, כי קול המון הגשם" (פס' מא). אליהו אמר לאחאב עוד מעט ירד גשם שוטף, כדי שלא יתעכב בדרך. אחאב עלה על הר הכרמל, ואליהו עלה אל ראש הכרמל והשתטח בתפילה, כדי להגיע לדבקות ולריכוז שם פניו בין ברכיו, ולא קם עד שידע שיש סימן לבוא המטר. אליהו ציווה על נערו לראות אם נראים ענני גשם הבאים בארצות חוף הים תמיד מפאת הים, בארצנו מצד מערב. שבע פעמים ציווה על נערו לשוב ולראות עד שבפעם השביעית ראה את הסימן המבוקש, ובינתיים המשיך אליהו להתפלל. בפעם השביעית ששב הנער ממקום התצפית "ויאמר הנה עב קטנה, ככף איש עלה מים" (פס' מד). "עב קטנה" "כף איש" יחידאיים במקרא. מהנביא אליהו ניתן ללמוד כוחה של תפילה, הן להצלת היחיד (יז כ-כא; יט ד) והן לתשועת הרבים והצלתם (פס' לו-לז).

מה פקד אליהו על נערו?

לומר לאחאב לאסור את מרכבתו ולרדת מהר הכרמל ליזרעאל, שלא יעכבו הגשם מלשוב הביתה. "ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח, ויהי גשם גדול, וירכב אחאב וילך יזרעאלה" (פס' מה).

בזמן שהנער הלך להודיע לאחאב, ובזמן שאסר אחאב את מרכבתו והתכונן לרדת מהר הכרמל, כלומר: תוך זמן קצר, קדרו השמים ונשבה רוח המבשרת על בוא הגשם.

וירכב אחאב להיכלו אשר בנה ביזרעאל (נוסף להיכל שבשומרון) (כא א). העיר נמנית עם ערי יששכר (יהו' יט יח), מפאת חשיבותה קרוי העמק על שמה "עמק יזרעאל". העיר יזרעאל ישבה סמוך לכפר הנטוש זרעין למרגלות הגלבוע, כשמונה ק"מ מערבית לעין חרוד. הקיבוץ בעמק יזרעאל שהוקם בסמוך לכפר הנטוש זרעין בשנת 1948 נקרא על שם העיר המקראית יזרעאל. אליהו החזיר את לב המלך והעם להאמין באביהם שבשמים. לכן השמים התקדרו עבים וגשם עז התחיל יורד, היה זה אות כי ה' סלח לעם שחזר בתשובה.

הנביא אשר אש האמונה באלוקי ישראל מפעמת אותו, לא השכיל להטמיע בלבו את ההכרה כי אירוע נסי חז פעמי תהא עצמתו רבה ככל שתהיה אינו מספיק כדי לשעבד את הלב לאורך ימים למצות ייחודו של האל, בהעדר מעשה חינוכי מתמשך, כפי שניתן ללמוד ממעשה העגל במדבר שאירע למרות מסכת הנסים שישראל היו עדים לה.

משנשמע אחאב להוראתו של אליהו, ואפשר לו לקיים את מעמד הכרמל, ולהודות בייחודו של אלוקי ישראל הודה אליהו במעמדו של אחאב והראה יחס כבוד מיוחד למלך. רוח גבורה נחה על אליהו, הוא חגר בעוז את מותניו ורץ לפני המרכבה של אחאב כעבד הרץ לפני אדוניו לאורך כל הדרך, ממרגלות הכרמל ועד למבואות העיר יזרעאל למעלה מעשרים ק"מ.

ניבים

פוסח על שתי הסעיפים (פס' כא).

פירושו : מדלג על שני ענפים.

בהשאלה : מתלבט בין שתי אפשרויות.

אין קול ואין עונה (פס' כו).

פירושו : אין מענה, אין תשובה.

שיח ושיג (פס' כז).

פירושו : קשר כלשהו, שיחה, התעסקות בעניין כלשהו.

שמים התקדרו עבים (פס' מה).

פירושו : השמים התכסו בעננים קודרים.

שנס מותניו (פס' מו).
בהשאלה : אור כוח. חגירת מותניים היא הכנה לפעולה.